

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יג, תשכ"ב

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון

בעריכת ע' איתן ומ' מדין

מחזור יג, קונטרס ט"י (קל"א-קל"ב) אב-אלול תשכ"ב

אמרות אחד העם

ליקט ורשם מקבילות

שמעון תודר

תוספת מקורות ומקבילות

שמואל אשכנזי

הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית

ירושלים

דפוס רפאל חיים הכהן בע"מ, ירושלים

האמרות של אחד העם, שנאספו בחוברת זו, לוקטו מספר „כל כתבי אחד העם“ הוצאת „דביר“ הדפסה חמישית. בסופי השורות סומנו כאן מספרי העמודים של מהדורה זו.

אחד העם, כהוגה דעות מעמיק בבעיות שנסרו בעולמנו היהודי בזמנו, פיתח את רעיונותיו ברוח פילוסופית, ואמרותיו הקצרות אינן מתיימרות להיות עממיות, אם כי פה ושם אפשר למצוא מימרות, הניתנות לשיבוץ בין פתגמי עם, אבל הרעיונות שבהן שווים לכל נפש. אמרותיו של אחד העם שייכות אפוא לאותם המאמרים התמציתיים

של בעלי מחשבות, אמרי פילוסופים ומאמרי מוסר של חכמים. האמרות ברובן מביעות את דעותיו של המחבר, אלא שנכללו בהן גם מן הדברים שנאמרו מפי מתנגדיו, והמחבר רק מביאם כדי להתנגד להם. המכיר את תורתו של אחד העם ידע להבחין בין המימרות שהן שלו ובין של מתנגדיו.

המקבילות שצירפתי לאמרות מתייחסות לשני סוגים: השוואה מבחינה לשונית וסגנון וגם הקבלה רעיונית. ההקבלה הרעיונית לפעמים אינה למאמר חז"ל או למקרא כפשוטו, אלא כהוראתו המושאלת שבשימושו העממי (כגון „כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו“ — בסוף עמ' ח' — וכדומה).

אני מודה לר' שמואל אשכנזי, שטרח להעשיר לקט זה בהערותיו (בסוף הקונטרס) כיד בקיאותו הרבה וטעמו הטוב.

שמעון תודר

האדם ואופיו

שלא אדם בינוני כל תוכן חייו אינו אלא חיקוי של חיי הכלל

תנה אדם כי יולד באורוה לא יהיה בגלל זה לסוס

שנו אינה דומה הרגשת האדם להרגשת החמור

סט „אני” שלי ודעותי ורגשותי שלי

מעין : אני שלך וחלומותי שלך — ברכות נח

רסג דרך נשים להימשך בלשונה אחר שטף רגשותיה

הנשים רחמניות הן — מגילה יד ; הנשים דברניות הן —

ברכות מה

שעב האדם אינו נקי ממגרעות וחטאים

אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא — קהלת ז

רטז האדם הפשוט עלול להשלים עם השפלות והעצלות

על הרשעים נאמר : התחזקתם בעצלותכם ובטפשותכם —

מדרש שו”ט משלי ו

האינסטינקט הטבעי מכריה כל בריה להישמר מפני

רכט כל המזיק לקיומה

ה„אני” של כל איש הוא הסכום היוצא מחיבור זיכרונו

פא עם רצונו

סב השכל לבדו הוא כל האדם

מעין : לפי שכלו יהולל איש — משלי יב

כשאדם אומר „אני”, אינו מכוון לבו לשערות ראשו

פא וציפורניו... כי אם להרוח

מה נקל לו לאדם למצוא תמיד זכות לעצמו
 אין אדם רואה חובה לעצמו — כתובות קה ; אין אדם
 משים עצמו רשע — יבמות כה
 רוב בני אדם אינם יכולים לעקור נטוע שנשתרש
 בלבם גם אחר שנתייבש
 רוב בני אדם הם אנשים פשוטים בינונים
 שמעתם מימיכם בן פונה עורף לאמו, לפי שמצא אחרת
 נאה הימנה ?
 תח אפילו מצא אחרת נאה הימנה — משנה גיטין ט

אדם בנפתוליו

אוי לנו ביום רעה, ואוי לנו ביום טובה
 תלח ע"ד : אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום תוכחה —
 בר"ר צ"ג
 אין אדם לומד לעמוד על רגליו וללכת מישרים, אלא
 אם כן יודע שעמידתו ונפילתו בו בעצמו תלויות
 שד דומה : אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל
 בהן — גיטין מג
 אין רע בלא לקח טוב
 ע ע"ד : אין טוב שאין בו רע — תנחומא כי תבוא ; אין לך
 צרה באה לאדם שאין לאחרים בה רווח — בר"ר לח
 רפז אין שוחקים לחולה, אלא מבקשים לו רפואה
 צא אין שום כוח מגיע לעולם לידי ניצחון שלם ומוחלט

תנו	גדול הצער המסותר מן השמחה המגולה
	ע"ד: טובה תוכחת מגלה מאהבה מסתרת — משלי כז
	גם את ה"נירוונא" אין להשיג בפסיעה אחת, כי אם
סב	בדרך ארוכה לאחר גלגולים רבים
עה	גם בזמן ששלום בעולם, אין מנוחה ואין שלום לבריות
	גם לב שקט יש שתתקפהו תשוקה להתפרץ לשעה מן
תנה	הקלוב החברתי
שלז	ההתמרמרות הפנימית תעשה גם את החלש לגיבור
	ע"ד: החלש יאמר גבור אני — יואל ד
רלט	הכרת המחלה — חצי רפואה
	הניצחון — שיכרון מסוכן, המביא את בעליו לידי
יז	עצלות ובטלה
נא	יום צרה הוא גם יום תוכחה
	יום צרה ותוכחה — מלכים ב' יט
קעג	כל הסכסוכים יצאו אך ורק מתוך ערבוב המושגים
שמט	כל מה שצער החיים מתרבה, כן תגדל שנאת הבשר
סב	כל תענוגות בני אדם צללים עוברים הם
	כשהחולה נוטה למות, אין שואלים, שמא לא תעלה
רמד	(הרפואה) יפה, אלא שמא תעלה יפה
	כשהחולה נוטה למות, מנסים הרופאים גם את התרופות
רמד	היותר מסופקות והיותר מסוכנות
	כשחלק מגופו כואב ומצער, הרי הוא מרגיש שנאה
שמט	עזה לאבר זה
רפז	לא בנקל אפשר למצוא רפואה ל"מחלת הגאון"
נא	מה שלא צלחה אלף פעמים, תצלח בפעם האלף ואחת

דוגמת : בימיו אינו מצליח, בימי בנו מצליח — ילקוט

ירמיהו שג

קצג מי שאינו עולה, סופו יורד

מזכיר : הואיל ועלית לא תרד — סנהדרין ל ; אם אתה

עולה, אין לך ירידה עולמית — ויק"ר פכ"ט

תנט מי שצריך להעמידו, בידוע שרגליו רפות

מכיוון שניתנה רשות למשחית, אינו מקפיד על

ריב הגבולים

כמו : כיוון שנתנה רשות למשחית אינו מבחין בין

צדיקים לרשעים — ב"ק ס

עה מן הרמש עד האדם נלחמים על נפשם

קעג מרוב הירידה לעמקי מעמקים נתעלם האור מן העין

סימן רע לחולה, כשאינו מרגיש צורך באכילה

תקז ושתייה

קצג עמידה במקום אחד אי אפשר לזמן ארוך

קפז רואה הכול שחור על גבי שחור

שג רבו הרפואות, כמו שרבו המחלות

אדם וחברו

שעג אין רשות להרוס חיי אני בשביל חיייו של אחר

היך קודמין לחיי חברך — ב"מ סב ; לעומת : מאי חזית

דמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דהוא גברא

סומק טפי — פסחים כה

תלא בין המון מחרפים קשה למצוא מתנגד אחד

תלא בין המון מכירים קשה למצוא רע אחד

גדול כוחה של שנאה לעוור את העיניים ולעוות את

שנ

הישרה

שנאה מקלקלת את השורה — בר"ר נה

גזרה היא מלפני הטבע שאיש את רעהו יבלע חיים,

קיה

ואין רשות להרהר אחריה

אלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו —

אבות ג

הטענה: על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף

שכו

עליהם — לא תמיד נכונה

בילקוט שמות קעד הלשון: על הראשונים אנו מצטערים

ועכשיו הבאת את האחרונים. הסגנון כאן לקוח מרש"י,

שמות יח, ב

המרבה להוכיח יותר מדי — חזקה שאינו מוכיח

תקה

כלום

וכי אומרים לו לאדם: סלק עצמך מעסקך ומסור

שז

הנהגתו לאחרים?

מעין: וכי אומרים לו לאדם הטא, כדי שיזכה חברך? —

שבת ד

תנה

כל אחד לעצמו אינו נראה לאחרים בצורתו האמיתית

לא רק בחירת רעים צריכה זהירות, כי אם גם בחירת

תלא

מתנגדים

קסב

מה שזה חושב לטוב, נחשב בעיני השני לרע

תנה

מום שבו נדמה לאדם כשערה, ושכחברו — כהר

על פי: שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים,

— פסחים ה; כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו

— תוסי' נגעים א ; אין אדם רואה מומין לעצמו —

בכורות לח

מכבדים רק מה שמכובד בעיני אחרים (נאמר על בני

עמנו)

קז

עד שלא ראו בכבודן של ישראל לא נהגו בהן כבוד

ולבסוף שראו בכבודן נהגו בהן כבוד [נאמר על

המצרים] — סוטה יג

תנה מתהלכים בני אדם בחשיכה ומדמים שרואים זה את זה

שצז עורי קרוב לבשרי מעור אחרים

מעין : אדם קרוב אצל עצמו — יבמות כה

עב

קשה למצוא זכות לאחרים

רוצה אדם להסתיר שעה שלו, שלא יראה אחרים

תנה

כהר

תקב רק היודע להגן על כבודו מכובד גם בעיני אחרים

לעומת : כל המשפיל עצמו הקדוש ברוך הוא מגביהו —

עירובין יג

שכז

שנאה מדברת מתוך גרונו

ע"ד : שכינה מדברת מתוך גרונו (של משה) — שגור

בפי העם

אומה ותכונותיה

— אחת ממידות הטובות שנצטיינו בהן בני עמנו —

קטז

שמכבדים את אוהביהם

אין המנוחה והפרטה מצויות ובטוחות אלא לעם ועם

שעט

בארצו

יד	אין חכמה ואין עצה נגד תכונת העם
	ע"פ: אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ד' — משלי כא
קנח	אין עושים לעם תורת מוסר חדשה, כמו שאין עושים לו לשון חדשה
קנח	אכלו בוסר בכרמי זרים, ורוצים שתקהינה שיני כל העם
	יסודו בפסוק: אבות אכלו בוסר ושני בנים תקהינה — ירמיהו לא
קפט	אנו עם מעשינו המקולקלים נחלוף כצל, והעם שנותיו לא יתמו
	אנו ימינו כצל עובר ואתה הוא ושנותיך לא יתמו — — תפילת יוהכ"פ
קפח	בשאלת ה"מציאות" לא הפילוסופיה מכרעת, כי אם הרגשת העם
פא	גם לעם יש ילדות
רסז	האומה היותר חזקה בהתפרדה לרסיסים, החלקים מבטלים אלו את אלו ואפס כוחם
פ	הדאגות הפרטיות פינו מקום בראש אל הדאגה הלאומית
רסו	הקניין הלאומי המאחד את העם בגולה היא התורה התכונות היסודיות של רוח עמנו: שאינו נוח לפשרה,
קעו	ואינו אוהב לעמוד בחצי הדרך
קעג	כבוד העם חביב עליו מן התועלת האישית

דוגמת : מרבה כבוד שמים וממעט כבוד עצמי —

במד"ר פ"ב

רצג כל הבא אל מחננו אחינו הוא

סג כרוח האדם כרוח הגוי

שכו לא ברעש ומהומה ייבנה עם

מעין : לא ברעש ה' — מלכים א' יט

קסב לכל עם ועם מוסר מיוחד

סבוכות ועקלקלות דרכי ההיסטוריה, ואין אדם יכול

רנא לעמוד עליהן מראש

אין אדם יודע מה בעומקו של דין — בר"ר סה

עושים סחורה בצרות עמם

ע"ד : עושה סחורה בפרתו של חברו — ב"מ לה

עלובה אומה שאבד לה רגש הכבוד במידה כזו, עד

רנו שאינה יודעת, במה תתכבד ובמה תתבזה על הבריות

עם שלם אי אפשר שיעשה דבר אחד דור אחר דור

הקדמה 2 רק על פי טעות

תשועת ישראל עתידה לבוא על ידי „נביאים“, לא

רעו על ידי „דיפלומטים“

אמת וצדק

אי אפשר לאיש המכבד את עצמו לפסוח על שתי

תמו הסעיפים

קכו אין זכות בלי חובה

ע"ד : אין מיתה בלא חטא — שבת נה

שי	אין לעמוד בחצי הדרך ולהסתפק בפשרות
	בניגוד : מה יעשה ? — יהלך באמצע — ירוש' חגיגה ב
	אין שקר ואין איוולת, אשר לא תוכל לבוא עליו
ע	ההסכמה הכללית
שמג	איש האמת אי אפשר שלא יהיה גם איש הצדק
	אנשים, חפצים ומעשים נוצצים ונובלים, והאמת
קמה	לעולם עומדת
	זכר : דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת —
	קהלת א ; יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם
	— ישעי' מ
רעב	דור דור ואמיתיותיו
	ע"ד : דור דור וחכמיו — סנהדרין לה
	האמת היותר פשוטה וברורה היא גם היותר קשה
רעא	להתקבל על לב רוב בני אדם
שיא	האמת המרה בתוספת פרפראות מתוקות
רסח	האמת מונחת באמצע
שכ	האמת סובלת הכול בדומייה
שמג	הצדק — האמת במעשה
קנט	הצדק הוא האמת במעשה
	דומה : חסד ואמת נפגשו, צדק ושלוש נשקו — תהלים פד
	הצדק המוחלט תכונה נפשית של האדם העליון שאינה
קנט	שאינה סובלת כל הגבלה
רעב	השופטים היום לא יצאו זכאים מלפני משפטו של מחר
	התשוקה האמיתית להשגת האמת אומרת : לא עליך
רפח	המלאכה לגמור ...

עד	טובה מידת הרחמים רק בהשתתפה למידת הדין
	ושיתף בו מדת הרחמים ובראו — בר"ר ח
תלג	כל אמת צריכה להיגלות
	ניכרים דברי אמת — סוטה ט
תפב	כל מה שהשקר יותר טוב, הוא נראה יותר כאמת
	מוכיר: כל שקר שאין בו קצת אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו — רש"י, במדבר יג
שמב	לא כל אמת ארכיאולוגית היא גם אמת היסטורית
	מעין: איכא כתב שאינו אמת — יבמות קה; אם אמת למה רשום, ואם רשום למה אמת — בר"ר פא
שכ"א	לזייף אפשר תמיד, ואין הזהירות מועילה כלום
עד	מידת הדין קודמת למידת הרחמים
	מי שבוחר לנקמתו דרך עקלקלות אינו עושה כן אלא מפני שלא מצא אחרת נאה הימנה
רסח	מפני שפשוטה היא האמת, לכן לא הושגה
שד	נותן צדק למי שמדבר אחרון
רסד	סופה של ה"פשרנות" שאינה מניחה אף דעתם של
קפה	אלו שבשבילם היא באה
	מעין: אמרו פשרה היא זו, אין בו כוח לתת לנו שאלותינו — ילקוט בהעלותך
	עלבון הצדק נמדד לא לפי ריבוי הנפעלים, אלא לפי איכות הפעולה
שצו	רגש הצדק שבלב האדם — השופט העליון על
שעג	מעשיו ומעשי אחרים כאחד

אפיטרופסות

	אפיטרופסות — צדקנית, השוכחת בהמון רחמיה
רלח	הרעיון שבשבילו נוצרה
	ארסה של האפיטרופסות יש בו סכנה לא רק למונהגים,
רלב	אלא אף למנהיגים
ריז	האפיטרופסות הורסת בשמאל מה שבונה בימין
ריב	האפיטרופסות היא ההפך מן החיים הטבעיים
רלב	כיוון שנתמנה פקיד, נעשה פקיד
	כיוון שנעשה רש מלמטה נעשה רש מלמעלה — סנהדרין
	קג ; אין אדם נעשה שוטר מלמטה אלא אם כן נעשה רשע
	מלמעלה — בעה"ט במדבר א
	כל מה שהיא (האפיטרופסות) מרבה במעשים, היא
ריב	מרבה בקלוקל
	כל עצמותה של האפיטרופסות היא קלוקל הכוחות
ריב	הבריאים
	האפיטרופסות, כשהיא מבזבזת, מבזבזת בלי חשבון,
רטז	וכשהיא מקמצת, מקמצת בלי חשבון

דור וזמן

שכט	אין היחיד יכול להיבנות בלי שום קשר עם העבר
	אין הניסיון הנקנה בתקופה אחת יכול להורות דרך
תנה	בתקופה שלאחריה
	אינו דומה טיפולה של שנה זו לטיפולה של שנה אחרת

— ב"מ סט

אין לך דור, שהרבה מאמתיותיו וקדשיו אינם
עתידים להתהפך לשקרים והבלים בימי דור אחר רעב
בדור פלאות כדורנו קשה להבין בין אפשר לנמנע קכ
דור דור וצרכיו רעב

כעין: דור דור ודורשיו — סנהדרין לח

דור הולך ודור בא, והמחלוקת לעולם עומדת רנג

ע"ד: דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת —

קהלת א

ההווה צריך תמיד לשלם מחיר העתיד שח

הכול לפי מצב הדור ומידת צרותיו פב

הכל לפי המאורע — ירוש' תענית א; הכל לפי המידה

— ב"מ מ; הכל לפי השעה — יבמות צ

העתיד יעורר תנועת הרצון, והעבר יגדיל את התנועה פא

חיי אדם משתנים מתקופה לתקופה תנה

אחת לשבע שנים הקב"ה מחליף את עולמו — ירוש'

שבת פרק א

יש תקופות, שבהן הכשרונות נוצצים מכל עבר ופינה שכט

כל אשר תגדל מרירות העבר, כן יגדל מתק העתיד

לעומתו פא

כל דור יחיה ויפעל על פי דרכו שלב

בדורו של ר"ג עבוד כר"ג בדורו של ר"י עבוד כר"י —

עירובין מא

כל זמן שהיה השוטה שוטה, היטיב להלוך נגד החיים

לפי תומו קכא

כל מה שחסר בעבר, ישלים העתיד פא

	כל תקופה וכל תנועה גדולה היה לה "אלוה" מיוחד
רסח	בדמות אדם גדול
תיח	כל תקופה ותקופה יצרה לה חוקיה היא
	הכל לפי הזמן — ב"מ מ ; לא כל העתים שחת —
	תמיד כו
שצג	לא יצויר "אב" בלי בנים
קא	לשון העבר לעצמה, ולשון ההווה לעצמה
	ע"ד: לשון תורה לעצמה לשון חכמים לעצמן —
	חולין קלד
קה	מרובים צרכינו מצרכי אבותינו
	דוגמת: לא כדורות הראשונים דורות האחרונים —
	ברכות לה
קכא	נשתנו העתים, ונשתנו בני האדם
	נתרוקנו הלבבות מן הישן ולא יוכלו להתמלא כל
עז	צרכם על ידי החדש
קיו	עבר זמנו כאתרוג אחר החג
	הרעיון: עבר זמנו בטל קרבנו — תוס' ברכות כו
	קצרי רוח אנו, ואין בכוחנו להסתפק בנחמות של
רע	לעתיד לבוא

דמיון והיגיון

רלט	אוי לה למציאות שסותרת שיטתה
עא	אין דרכם של בני אדם להעמיק בהיגיון
תצח	אין שלום בין יש ואין

אם הלב מתעצב, ההיגיון מוצא, שכן צריך להיות
 בגודל תשוקתם אבדו חשבון השכל הבריא
 במקום שהסכנה קרובה, תחדל ממשלת התבונה,
 והדמיון יקח מקומה
 בשעה שחרב חדה מונחת על צווארו של אדם, אינו
 שומע בקול השכל וההיגיון
 ההכרח הפסיכולוגי לחוד, וההיגיון והמציאות לחוד
 הדמיון והשכל יבואו איש בגבול רעהו
 המציאות קורעת בלי חמלה חוטי רקמתו של הדמיון
 הניסיון האכזרי לא ייכנע לפני ההיקש ההגיוני
 השכל והדמיון הולכים אחוזי יד
 חיי מחשבה ופרישות הם המאשרים את בעליהם
 כל ברוך יש לו פנטסיה שלו
 יש שהשכל עושה את הדבר ישר והחיים מבקשים
 חישבונות רבים
 ע"ד : עשה אלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות
 רבים — קהלת ז
 לא כל שאיפה בטלה של הדמיון ראויה להיקרא בשם
 צורך
 לא מפי ההיגיון יחיה העם
 ע"ד : לא מפיה אנו חיים — כתובות יב
 לא תמיד מחייבים החיים מה שמחייב השכל
 מרה היא האמת, אך בכל מרירותה טובה היא מן
 ההזיה
 נפשו של אדם קשה לה למצוא סיפוקה באידיאל

שעב	מופשט
	קשה לבני אדם להבין את הרעיון הפשוט, כשהוא
רמד	מתנגד למושגים ומעשים, שהורגלו בהם
	רוצים בני אדם בתשעה קבין של דמיונות נעימים, ולא
שצח	בקב אחד של אמת מרה
	לעומת : רוצה אשה בקב ותיפלות מתשעה קבין ופרישות
	— כתובות סב
קעא	שאלת הכבוד אינה סובלת חשבונות

דת ואמונה

קס	אין אדם שליט ברוחו לכוף אותו על האמונה
	על פי : אין אדם שליט בנפשו לכלות אותה — דב"ר ט
	אין בני תרבות נוהגים לפסוע ברגל גאוזה על דברים
תנו	הקדושים לאחרים
	אין דבר מסוכן לגוי ולאדם כהודאה על חטאים שאין
עא	בו
תלח	אין דבר עומד בפני האמונה
	דוגמת : אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש — יומא פב
קסב	אין האמונה תלויה ברצון
רפב	אין העבירה מכבה מעשים טובים
	אין עבירה מכבה תורה — סוטה כא
	אפשר שיפרוש אדם מן העונג או גם יסגף עצמו,
שמח	ובכל זאת לא יהיה ראוי לשם „פרוש“
	ב„אותות ומופתים“ אפשר לעורר התלהבות לשעה, אך

לא לברוא לב חדש
שמה

בחול — המטרה מחבבת את האמצעים
עג

בקודש — המטרה מקדשת את האמצעים
עג

דוגמת: מצוה הבאה בעבירה — ברכות מז
גם אל עולם לא היה סובל עולמו, אילו היו כל בריותיו

רק שרפי קודש
שכו

זה שנאמר: לא נתנה תורה למלאכי השרת — ברכות כה

האמונה עוררה את האהבה, והאהבה את הדמיון
קכ

הדת והמוסר שני עצי חיים נפרדים, אשר לכל אחד

שורש מיוחד בטבע רוח האדם
קסא

המשתתף במעשים דתיים בלי אמונה בלב, הרי זה

מן הצבועים
קס

בניגוד לדברי חז"ל: מתוך שלא לשמה בא לשמה —

פסחים ג

הסבלנות תיוולד רק בזמן שתש כוחם של החיים

הדתיים
רפו

יותר משישראל שמרו את השבת, שמרה השבת אותם
רפו

יש עניינים קדושים, אשר בגשתו אליהם עליו לשול

נעליו מעל רגליו
קנח

לבם מכה אותם בסתר
ריג

לחכמה — התפארת וההוד, לביטחון — הגדולה

והגבורה
לט

מדרך בעלי תשובה לנטות אל הקצה האחרון כדי

להשכיח מעשיהם הראשונים
שכו

דוגמת: כל מצוה שהחזיקו בה כותים מדקדקים בה

- יותר מישראל — קידושין עו ; מקום שבעלי תשובה
 עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין — ברכות לד
 מי שאחרים הביאוהו לחשוד עצמו במה שאין בו,
 עא איך יוכל להיטהר בעיני עצמו ?
 מי שהדת לו העניין היותר יקר בחיים, גם קנאת הדת
 רפו היא לו מטרה היותר נעלה בחיים
 עא מי שחטא באמת, הרי שערי תשובה לא ננעלו
 ע"ד : שערי דמעות לא ננעלו — ברכות לב
 רסו ראשי התורה הם ראשי העם
 סנהדרין הם עינים לעדה — שהש"ר פ"א
 תקטז תושיע ידכם לכם, ויושיעכם אלהים
 אין הברכה שורה. אלא במעשה ידיו של אדם — תוס'
 ברכות ו ; צריך אדם לעמול בשתי ידיו, והקב"ה שולח
 את ברכתו — תנחומא ויצא ; אם עושה אדם הרי הוא
 מתברך — ילקוט דברים תתח
 שכו תשובה למחצה אינה מספקת
 חז"ל קבעו : תשובה עושה מחצה — ויק"ר פ"י ; האומר
 אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה —
 יומא פה

חברה

- שכו באהבתם אין גם גרגר אחד של כשרות
 תקט בעיני האזרחים הוא גר
 קנו גם נשמתו של האדם העליון חברתית היא
 שעג דם כל אדם סומק במידה אחת בשווה

מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דהאי גברא

סומק טפי — פסחים כה

האדם הוא בריה חברתית

קנו

הרמב"ם במו"נ כותב: האדם מדיני מטבעו

ההמון אינו אוהב להרבות מחשבות, ושמח הוא,

כשיש לו על מי להישען

קמה

ההמון הגדול, הרואה לעיניים, זוכר רק את המעשים

קעא

החברה כולה בכל דור אינה אלא כלי תשמישו של רצון

פג

הדורות שקדמו לה

רמט

היום ישפילוך עד לעפר, ומחר עד לשמים

מעין: אתמול מלאך והיום שוטה — תנחומא משפטים

רמב

הכלל עשיר לעולם

לית צבור כוליה עתר, ולית צבור כוליה מיעני —

ירוש' גיטין ג

כל דרך חדשה בחיים, המועטים הכובשים ומפנים

שפג

אותה לפני המרובים

כל קיבוץ של בני אדם הוא בעל נפש אחת כללית,

רצו

השפלה בתכונותיה מן הנפשות הפרטיות של הנקבצים

לא כל הבא אל המחנה נותנים לו להוליך אותה בדרך

רצג

שלבו חפץ

למשוך את ההמון ולשעבדו יוכלו רק אלה המוכשרים

קעב

לירד אליו

שלה

מפני שהכול אשמים, אין איש מרגיש באשמתו

רוח כביר של יחיד מוכשר לברוא בריאה שלמה יותר

רצח

מן הרוח ההמוני

חיים ומוות

שעג אין אדם חפשי לעשות בחייו כעושה בתוך שלו

מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו —

ע"ז יח

תנה אדם בריא אוהב את החיים מטבעו

תנו אין הולכים למות, אלא הולכים ומתים יום יום

אין משתטחים על קברים, בשעה שהחיים דורשים

שמ תפקידם בחזקה

תקט בעיני החיים חשוב כמת

ריב ההפך מן החיים הטבעיים הוא המוות הטבעי

החיים חזקים מן הצדק, והרוצה לעמוד נגדם מביא

שמד עצמו בסכנה

החיים מלחמה תמידית בין חפץ הקיום שבלב האדם

ריב ובין תנאי הקיום שמחוצה לו

תלד החיים עצמם מלאים סתירות

שעג כל אדם הופקדו חייו בידו לשמרם

עט לחלש החי טוב מן הגיבור המת

כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת — קהלת ט

ת מי שהולך למות אינו דואג לצורכי החיים

עתיד המנהיג המת להיות לכוח מניע גדול יותר ממה

רנא שהיה המנהיג החי

בתלמוד: גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן —

חולין ז ; והשווה : ויהיו המתים אשר המית במותו רבים

מאשר המית בחייו — שופט' טז

תנה שנאתו לאהבת החיים נתחלפה לו בשנאת החיים עצמם

לשון וספר

- אוי לספרותנו מקוראיה, אוי לה מסופריה, בין כך ובין
כך אוי לה
- רסד
- מעין : אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי — ברכות סא ;
או לי מבית בייתוס . . . אוי לי מבית חנן — פסחים נו
- נא אין אנו עם ספרותי, כי אם עם הספר
- רסד אין ביקורת לביקורת
- קסב אין הלשון אלא בבואה של החיים
- אלמלי היו בני אדם זוכרים משמעותה האמיתית של כל
מלה, היו הוויכוחים מתמעטים
- שצב אם אין לשון, אין דעה
- פו ע"ד : אם אין בינה אין דעת — אבות ג
- אפשר תמיד למצוא דרך עקלתון בשביל לילך סחור
- קמט סחור לדברים שבכתב
- קטו אצל הקוראים העברים "מי" קודם ל"מה"
"בשעת חירום" אין לבם של בני אדם פנוי לדברי
הלכה
- קפז בשעת הסכנה — נתבקשה הלכה זו — יבמות קח
- קמג דברים שבדפוס הזהירות יפה להם
- דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרן בכתב — גיטין ט
- דרכה של ספרותנו: נכנסים לתוכה בקולי קולות
ויוצאים בחשאי
- של ע"ד : רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי
קולות — ברכות טו
- צו הגאונים ומחשבותיהם הם קניין כל העולם

	היד כותבת והנייר סובל
שיא	ע"ד : הפנקס פתוח והיד כותבת — אבות ג
	הלשון והספרות, הדת והמוסר, החוקים והמנהגים —
פג	אמצעים הם בידי החברה
נב	הספרות לפי דרכי הדור, והדור לפי רוח הספרות
	דוגמת : דור לפי פרנס פרנס לפי דורו — ערכין יו
רסד	הציור שבלב סופרי הדור מתאים אל המציאות
	השימוש בלשון הלאומית מקרב את הלבבות אל הרוח
קסב	הלאומי
קעב	התורה העיונית והעבודה המעשית הם שני מקצועות
קלג	התרגום העברי אינו אלא מאכל זר בקערה עברית
	תרגום, לישנא דסיטרא אחרא — זהר שמות
	כחוקי הלשון כן חוקי המוסר הם פירותיו של רוח
קנח	העם
	לא אחת ולא שתיים ידבר הסופר את דבריו אמת,
נא	וקולו לא יישמע
קנז	לא על מציאות הספר התעצבתי, כי אם על התאבנותו
	מבקר, אשר על אמת שקר יבכר, ועיני הקוראים ינקר,
קיז	מה לו לעסוק בביקורת ?
קיט	מדברים בלשון שמלאכי חבלה נזקקים לה
	רמו : לשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו — שבת יב
צז	סלסלו את המחשבה והיא תרומם את הלשון
	ע"ד : סלסלה ותרוממך — משלי ד
	פעמים גם פרופיסורים מדברים דברים שאין להם
סד	שחר

דברו חכמים לשון הבאי — חולין צ

שני מיני סופרים: סופרים לשם אהבת ישראל וסופרים

קטז

לשם דבר אחר

שני בני אדם צלו את פסחיהן אחד אכלו לשום מצוה

ואחד לשום אכילה גסה — נזיר כג

קמט

שערי הפלפול לא ננעלו

ע"ד: שערי דמעות לא ננעלו — ברכות לב

קה

תלמוד גדול שמביא לידי אהבה

ע"מ: תלמוד גדול שמביא לידי מעשה — מגילה כו

מעשה ועמל

שמא

אחר שהעגל נעשה, יוכל אהרון ללכת

אחר שעשה לכם כל הנסים אתם מסרבים בו — שמו"ר כד

שפח

אי אפשר לבנות בניין גדול וחזק בלי יסוד חזק

טיט

אין מניחים יסוד במגדל הפורח באוויר

רסא

אם אין מעשה, אין כלום

ע"ד: אם אין בידו תורה אין בידו כלום — תנחומא

בחוקותי; אם אין שלום אין כלום — ת"כ בחוקותי

שיב

אם במעשה לא הועילו — הועילו לקבוע אמונה בלב

שיא

אם יש מחסור, צריך למלאותו

קכט

בין ראשית הפעולה עד סוף המטרה המרחק רב

נא

במקום עבודה שם חיים

ע"ד: כיוון שבאת עבודה באת תורה — מגילה יח;

במקום רינה שם תהא תפילה — ברכות ו

לה	במקום שהמעשים מדברים — דבר שפתיים למותר דוגמאות : מעשי מודיעים אותי — אומר הפרת על כך שאין קולו נשמע — בר"ר טו ; מעשיה מוכיחים עליה — ברכות לו ; צדיקים אומרים מעט ועושים הרבה — ב"מ פז ; לא המדרש עיקר אלא המעשה — אבות א ברבות הימים העיקר נשכח והעבודה כשהיא לעצמה נעשית עיקר
רמד	בהיות יסוד לבניין רעוע, מה תועיל התמיכה לתיקון
רלט	הגג
שד	בתיקונם וקלקולם תלויים חייהם בתקופת היצירה הכוחות מתפרצים וזורמים ברעש
שכט	איש במסילתו דבר הנעשה בלי חמדה, אין מטפלים בו יתר על המידה
קלה	כל מילתא דלא רמיא עליה דאינש עביד לה ולאן אדעתיה — שבועות לד
שלד	הבונים מתן שכרם בצדק ע"ד : מצווה שמתן שכרה בצדה — קדושין לט הבטלה דרך המוות אין אדם מת אלא מתוך בטלה — אדר"נ יא
רסא	ההתחלה היא חצי הכול
שמב	היוצר בצלמו יוצר מדמים את הצורה ליוצרה — קה"ר ב
רסז	הכול לא לפי רוב המעשה, כי אם לפי טיבו בנגוד : הכל לפי רוב המעשה — אבות ג

קמה	העסקן תעודתו היא המעשה
	העצלות אוהבת להצטדק, שאינה עושה כלום, מפני
רפח	שאין ביכולתה לעשות הכול
שיב	הפרוגרמה כשהיא לעצמה אינה בונה ואינה סותרת
	השבחת העבודה היא דבר, שאדם עושה כהוגן, רק
רמה	כשהוא עושהו ברצון
קיב	טוב שלא נתחיל, משנתחיל ולא נגמור
	ע"מ: טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם —
	קהלת ה; מעין: אם התחלת במצוה הוה גומר אותה —
	תנחומא מטות
שפז	יותר שיגדל הבניין, יותר גדולה סכנת המפולת
	לפי גדולתו מפלתו — בר"ר יט
תמו	יכולתם קטנה מרצונם
	מעין: חסירי כוח ויתירי מדע — מכות כג
	כוח חיוני, שפוסק מלעבוד, הוא הולך ומתדלדל עד
קעה	שיהיה לאין
רלז	כל הונם הוא כוח ידיהם
קצג	כל יגיעתם אינה אלא שאיבת מים בכברה
	דוגמת: כל שיגעת לריק יגעת — גזיר סה
קסב	כל יוצר משפיע מעצמותו על יצירו
ריב	כל מה שמרבה במעשים מרבה לקלקל
	כל מה שהיכולת המעשית הלכה ונתמעטה, כן הלך
קל	וגדל הצורך האידיאלי
שעג	כל מעשה שיש בו איבוד נפש — רע הוא
רסא	כל משענתם — כוח ידיהם ותבונתם

כשרונות אינם נבראים באמצעים מלאכותיים
 לא העצים והאבנים דואגים לאחרית הבניין, כי אם
 הבונים
 לו
 לא כל מה שצריך לעשות אפשר לעשות תמיד
 שיא
 לא מלאכה קשה היא הבטל דברים בטלים מעיקרם
 רפא
 לא מצא ידיו ורגליו במעשה
 קעב
 מעין : לא מצא ידיו ורגליו בבית המדרש — יבמות עז
 לפי שקיווה יותר מכדי כוחו, לכן חדל לעשות גם מה
 שבכוחו
 פ
 מזכיר : מה שבקשה לא ניתן לה ומה שבידה נטלוהו
 ממנה — סוטה ט
 מה שהאידיאל יותר גבוה, יותר רחוק, כן יגדל כוחו
 לרומם את הנפש
 קלז
 מה שעשוי אינו דרוש, ומה שדרוש אינו עשוי
 קכט
 מי שכובש לו דרכו בעבודתו, שוקל את כוחו כנגד
 המעצורים שלפניו
 שלט
 מעשה, שאין לו יסוד נאמן בראשיתו ומטרה ברורה
 באחריתו... הבטלה טובה הימנו
 רסא
 מעשיהם יקימום ומעשיהם יפילום
 שד
 כעין : מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך — עדיות ה
 ריג
 מעשיך ירוממוך או יפילוך
 כנ"ל
 קל
 נוח לו שלא נעשה משכך נעשה
 מעין : נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא —
 עירובין יג

נקל לסתור מלבנות
 לעומת : כבר בנית ואי אתה יכול לסתור — ברכות סג
 מצות דורשות מעשים, מעשים דורשים עושים
 פעולה מבוהלת אינה ראויה לשבח, אפילו אם עמד לה
 המזל והצליחה
 רצג
 פרעה אבד, אבל מעשיו קיימים
 שמה
 בשר ודם מעשה ידיו מבלין אותו — ברכות י ; הצייר
 מת וצורתו קיימת — שו"ט תהלים יח
 צורך ויכולת אינם שמות נרדפים
 קכט
 צריך רק לעשות, וישועה קרובה לבוא
 רלד
 צריך האדם לעמול... והקב"ה שולח את ברכתו —
 תנחומא ויצא

נער וזקן

במלחמת האבות והבנים יד האחרונים תמיד על
 העליונה
 קפד
 רמו : יפה כוח הבן מכוח האב — שבועות מח
 האבות מנחילים לבניהם את תכונותיהם המוסריות
 עד
 בקיצור : יורש כרעיה דאבוה הוא — ערובין ע
 האדם מתחיל להרגיש, שזקנה קופצת עליו, כשהוא
 רואה דור חדש בא וכובש לו שדה העבודה ועושה
 הכול באופן אחר
 רעג
 סימני זקנה בדברי חז"ל : איזו היא זקנה ? כל שחברותיה
 אומרות עליה זקנה ; כל שקוראין לה אמא אמא ואינה
 בושה — נידה ט

ה"אני" של נער עני בזיכרונות העבר ועשיר בתקוות
לעתיד

פא

עד הילדים משברים בחמתם את הכלים שנתקלו בהם
ילדים — מחנכים אותם בעל כורחם, אין שואלים בעצתם

רלב

ואין משגיחים בצעקתם

בנו חייב לחנכו — נזיר כט

כשהזקין האדם — יתרוקן ה"אני" שלו מכל חפץ
ותקווה, ולא נשאר לו כי אם לצלול בתהום העבר
כשהילדים מחקים דרכי הדיבור של הגדולים, אנו
שוחקים עמהם

פא

רפז

כשזקנה מדולדלת ורפת כוח עושה מעשה ילדות
בתום לב — מראה כזה קורע את הלב

רפז

פא

לא כל הזקנים חכמים הם כשלמה
לא בסבי טעמא — שבת פט ; טפש בחכמה ושר בשנים —

בר"ר צ

נעימים לו לאדם חלומות נעוריו, ולא בנקל הוא
מוותר עליהם

שז

עבדות וחירות

שצו

אדון באדון נתחלף, אבל העבד נשאר עבד

קפו

אי אפשר לעבוד שני אדונים כאחד

פד

איך אפשר לעבוד שני אדונים המתגרים זה בזה ?

כעין : מי שאין לו אלא אדון אחד, יצא זה (העבד) שיש

לו אדון אחד ולכן הוא פטור ממצות "ראיה", כי כתוב

אל פני האדון ד' — חגיגה ד

- אם הקץ הרחוק אינו מתקרב, הלבבות הרחוקים
מתקרבים
- תכב אשריהם שהמשיח עומד אחר כותליהם, והגאולה
דופקת על דלתותיהם
- שצב בין שהאדון הוא טוב או רע — העבד הוא עבד
- שד עבד שיש לו רשות לרבו עליו קרוי עבד — קדושין עב
דבר המתקיים בנדיבותם (של הנדיבים), יש להם
רשות לנהוג בו שררה
- ריז דרכו של עבד לרוץ עם מרכבת האדון
- שצו האדון חדל מהיות אדון, אבל העבד לא חדל מהיות
עבד
- שמה החירות ניטלת ולא ניתנת
- שד המשיח למעלה מן השכל ומן הטבע
- שצא גדול קיבוץ גלויות כיום שנבראו בו שמים וארץ —
פסחים פח
- שג העבדות רפואה אחת כנגדה — החירות
- מי שקורא עצמו עבד קראו הקב"ה עבד — מדרש שו"ט
תהלים יח
- קיו העובד אינו יכול להשגיח על אחרים
- עבד מכודן (משועבד) בפני עצמו — איכ"ד פ"א
- שפג השעבוד הגשמי והרוחני בגלות מטמטם את הלבבות
- ע"ד : עבירה מטמטמת לבו של אדם — יומא לט
- קעה מפני עול הגלות תש כוח היצירה המקורי
- סד עבדות בתוך חירות
- מעין : חציו עבד וחציו בן חורין — גיטין מא

קנב עבדות פנימית המסתתרת תחת חירות חיצונית
שג עבדים, שחררו עצמכם תחילה

דוגמת : אסיא אסי חגרתך (רופא רפא חגירתך) — בר"ר

כג ; קשוט עצמך ואחר כך קשוט אחרים — ב"מ קו

רכ פניהם מפיקים פחד ותקווה, הכנעה וערמה כאחת
קלו קיבוץ גלויות הוא דבר שלמעלה מן הטבע

גדול קיבוץ גלויות כיום שנבראו שמים וארץ —

פסחים פח

שמחת עבדים מושפלים, שנצנצה בלבם התקווה לחירות

רכג קרובה

עולם וטבע

אינו דומה פריו של עץ במקום גידולו הטבעי לפריו

קעו במקום זר לו

מעין : אינו דומה דג העולה מעכו לעולה מצידון —

ספרי עקב

שמט אין צדק ואין דעת ואין תכלית במנהגו של עולם

ע"ד : אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' —

משלי כא

שכט אין קרע בטבע

קנו בארץ צייה לא יצמחו עצי פרי

רכד האדמה לזריעה ניתנה

ע"ד : עצים להסקה ניתנו — נדרים סב

ריח הטבע אינו נושא פנים אפילו לרוטשילד

רצה הנטיעה — לא בסערה דרכה

העולם בלי תכלית הוא הבל וריק
העץ אחד הוא בטבעו גם פה וגם שם
טיפשות גדולה להילחם במנהגו של עולם
יש אדונים לכל חזיונות הטבע
מעין : אין כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה
אותו ואומר לו גדל — בר"ר פ"י
כל דבר יש לו סוף
במקור : אין לך דבר בעולם שאין לו קץ — מדה"ג מקץ
כל הפלפולים שבעולם לא יוכלו לבטל את המציאות
ע"ד : אם מתכנסים כל אוה"ע לעקור דבר אחד מן
התורה אינן יכולין — ויק"ר פי"ט

עושר ועוני

אוכלים תמיכה לתיאבון ומבקשים חשבונות עשירים
לשכלולים
רכז ולהפך : אכל גרוגרת ושילם תמרים — ערובין כט
אין בני אדם מתנהגים באופן אחד עם אורח "בעל
בית" ועם עני חסר כול
קסז אין מפתח נאמן להיד הסגורה מפרסומא מילתא
רנח בנות ישראל יפות, שגם העניות אינה מנוולתן
קיו לעומת : בנות ישראל גאות הן אלא שהעניות מנוולתן —
נדריס סו
בעיני עניים — עשיר מנצל, בעיני העשירים —
קבצן
תקט

- שלה דלותו החומרית תגרור אחריה גם דלות רוחנית
 נרמו : אין עני אלא בדעת — נדרים מא
- רכ היד הנדיב תקצר ?
 דוגמת : היד ד' תקצר ? — במדבר יא
 הנותן יש לפניו דרכים הרבה להגביל חירותו של
 המקבל
- רצד הנותן לא יחדל מלהרגיש תמיד שהוא הנותן, והמקבל
 — שהוא המקבל
- קסז מעין : כיוון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום —
 ברכות ו
 העניים פושטים ידם מבפנים לקבל את הטובה באיזה
 אופן שתבוא
- ריא מזכיר : פשט העני את ידו לפנים... נטל מתוכה והוציא
 — שבת ב
- קט העני עשיר בהמצאות
 הפרוטה מביאה לידי מעשה
- רסא ע"ד : תלמוד גדול שמביא לידי מעשה — מגילה כו
- קנג הקניין הוא דבר הסכמי
 כל מי שנצרך לכספם (של הנדיבים) נצרך גם
 לתבונתם והנהגתם
- ריז דוגמת : כל שהכסף בידו ידו על העליונה — ב"מ מד
 כשביתנו רחב ידים ויש בו מקום די והותר... לא
 נקפיד על העני היושב בפינה
 כשבני אדם מתרבים ומתחילים להרגיש דחק ולחץ,
 מיד עינם צרה באורחים עניים

- מוטב לבנות ישראל לאכול פת במלח אחת ליום
 קיד מלצאת לשוק ללא שרק ולא פרכוס
- מעין : רוצה אשה שתהא בבתי מצויירין ובגדים מצויירין
 מלאכול עגלים מפוטמים — אס"ר פ"ג
- שפ מי שאומר לעני עזוב עניותך והתעשר לא אמר כלום
 מעין : האומר לאשתו כל נדרים שתדורי אי אפשר
 שתדורי... לא אמר כלום — נדרים עז
- קעה מתעשרים מדלותנו
 קצא נדבות לא בפזרנות יתרה, אבל תהילות ביד רחבה
 דומה : מתנתם מעטה וחרפתם מרובה — ירוש' ברכות
 פ"ז ; כזיתא פסחא והלילא פקע איגרא — פסחים פה
- סג נחמתו בעוניו, ואושר בסבלו
 עני המחזר על הפתחים מבקש מאחרים ליתן לו מה
 קסז שהוא אינו נותן לאחרים
 בניגוד : עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה ? — גיטין ז

רוח ונפש

- אין בעולם דבר זר ורע, שלא תוכל רוח האדם לקלטו
 רעב ולהצמיחו
 אינו דומה צורתו של גיבור מלחמה לזו של גיבור
 שמג מחשבה
- סא באין מרגוע לנפש אין אושר ואין חיים
 רמו : כיוון ששבת (עברה שבת) וי אבדה נפש — ביצה טז
- עה גם בעולם הרוח יש מלחמה ויש שלום

- הגוף — החומר בו מתלבשת הצורה
 שורש זו נשמה וענף זה הגוף — סנהדרין קי
- שנו הנפש אחת היא, אבל יש לה פעולות רבות חלוקות
 נשמה נקראה חיה יחידה — בר"ר פי"ד
 הפסד ממון דבר רע הוא, ומר הרבה יותר ההפסד
 המוסרי
- שא הרוח הוא המרומם את החיים
 שנא הרוח זקוק לגוף, שיהיה כלי למעשיהו
 שנב רמז למה שמשלו חז"ל: גוף ונשמה יכולין לפטור עצמן
 מן הדין — סנהדרין צא
 חיי הנפש יש להם חוקים לעצמם, שאינם נשמעים
 תמיד לחוקי ההיגיון
- פה כל נשמה ערטילאית מטילה אימה על האדם
 קסו נפש כל בשר היא צורתו
 שנו מעין: אדם של צורה — תענית טז; אנשים של צורה —
 מו"ק ט
- שנא רוח בלי בשר — צל שאין בו ממש
 דוגמת: גופא בלא רוח מסאבא הוא — זהר ויקרא
- קסו רוח משוטטת בלי גוף מטילה אימה על האדם
 נא רוח רוח (רוחניות) תפסיה להאי גברא
 ע"מ: אמת אמת תפסיה להאי — ברכות יד

רצון ושאיפה

אינו מבקש "מה שצריך להיות", כי אם "מה שאפשר להיות" (על הכהן נאמר)	צא
"איש דברים" — איש שדבריו אינם אלא כלי זין להשגת חפצו	שמה
ע"ד : אין נזקקין אלא לתובע, שנאמר : מי בעל דברים יגש אליהם — ב"ק מו	
ההתלהבות — אש מתלקחת היא, אשר לא תתמיד	קעג
הלב מוצא תפקידו, מבלי להתאבק בעפר זרים	קלו
המוחות דולקים — הלבבות סוערים	קלה
העין רואה והלב חומד, רק הדלת סגורה	נט
עינא ולבא תרי סרסורי דחטאה — ירוש' ברכות פ"א ; הרעיון : אין יצה"ר תואב אלא דבר שהוא אסור לו — ירוש' יומא פ"ו	
הרצון אינו דבר התלוי בבחירה חפשית	שפג
התלהבות של קדחת	רעה
התקווה הנכזבה הולידה את הייאוש	רעו
יש שרוצה האדם לרצות — ואינו יכול	שפג
יש רוצה ואין לו — חולין ז	
לפי רבות תשוקת לבבנו אל הדבר כן תגדל אמונתנו באפשרות השגתו	תלח
מה שהעין אינה רואה, הלב אינו חומד	נט
אין יצה"ר שולט אלא במה שענינו רואות — סוטה ח ; לעומת : העינים הולכין אחרי הלב — שו"ט תהלים יד	

מי שתולה גורלו במקרים מצליחים, ומצפה לישועה
 פתאומית, בא לידי תקווה, שהישועה אפשרית גם היום
 גם מחר
 מעולם לא השיג בן אדם מטרה גדולה מבלי להביא
 קרבנות על דרכו אליה
 שואף להיות גרגר חול לעצמו, ולא טיפה בים הגדול
 תחת להישפל על יכולתנו הדלה, אנו מתגאים בצרכינו
 הגדולים
 שלט
 שח
 תנו
 קל

שונות

אי אפשר לשבור את החבית ולשמור יינה
 ע"ד : א"א לפתיחת קבר בלא דם — כריתות י ; מעין :
 פסיק רישיה ולא ימות — שבת עה
 תנה
 קנה
 ריא
 אין בעל ניסיון במציאות כלל
 אין דבר שיעורר גועל נפש כהיעדר הבושה
 אין הדיבור עיקר בעיניו, אלא הדבר
 כעין : לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה — אבות פ"א
 שח
 תמח
 קעו
 קמד
 תכ
 בלי הפסד אין שכר
 בצעדים קטנים, אבל בטוחים
 גודלו של דבר אינו נערך לפי רוחבו, כי אם גם
 לפי עומקו
 הכשרון מתנה טובה שנתן הקדוש ברוך הוא לאשר
 ישר בעיניו
 המבין הכול — סולח לכול

העיקר — רצונו של מי מכריע
 הדבר שקול מי מכריע — תוספתא פסחים פ"ג
 הערבוביא דוחה את הסדר
 הפרה רוצה להיניק, והעגל רוצה לינוק
 בחז"ל: יותר ממה שהעגל רוצה לינוק פרה רוצה להניק
 — פסחים קיב
 הצעקה תפרנסם שלא בצער
 הרבה מיני זכויות כנגד הרבה מיני נגעים
 הרועה יודע נפש עדרו ומכיר בטיב חפציו ונטיותיו
 כנאמר: יודע צדיק נפש בהמתו — משלי יב
 הריח היא הרגשה קלה
 חכמים כשלמה בשעתו
 דומה לנאמר: חכים בני... כר' יוחנן — חולין ג'
 ההשוואה לשלמה: כסעודת שלמה בשעתו — ערובין מא
 טלית בעלת גוונים שונים
 לעומת: טלית שכולה תכלת — ירוש' סנהדרין י'
 יש דברים פשוטים וברורים נעשים קשים ומסובכים
 בדרך מלאכותית
 כל מקום שאתה מוצא אזהרה "הישמרו מפני גנבים"
 — סימן שסיבות פנימיות גורמות להגנבים שיהיו
 מצליחים
 רמו: כל מקום שנאמר "צו" אינו אלא זרוז — קדושין
 כט; אין מזרוזין אלא למזורו — מכות כג
 כעדר שאין בו דעה
 מזכיר: כצאן אשר אין להם רועה — במדבר כו, יז

תנה	לא הלידה באורוה עושה את הסוס
	כעין : לא מקומו של אדם מכבדו — תענית כא
רפו	להסתיר את הזאב בעור הכבש
קמד	מה טעם יש לזהירות, כשאינן מה להפסיד מה שהפקירו — אבד להם, ומה שחשבו לשמור —
תג	אינו משתמר ברוח : מה שביקש לא נתנו לו ומה שבידו נטלוהו ממנו — סוטה ט
קפח	מוכנים לשרוף בהבל פיהם, אילו היה "הבל" שורף בפיו של משה שמו חז"ל את הביטוי : שמא ישרפוני בהבל שבפיהם — שבת פח
תקיב	מי שמתרחק מחשש הפסד, רחוק הוא גם משכר מעין : שומר רוח לא יורע ורואה בעבים לא יקצר — קהלת יא ; קרוב להפסד ורחוק משכר — ב"מ ע "מתוך שלא לשמה בא לשמה" — חזיון מצוי ורגיל בחיים
פ	
קיט	מתלחשים בקול דממה גסה
רנה	ניצח הנימוס את המוסר
תו	עשתה חשבונה בלי דעת בעלים
ט	שגיאה שהצליחה — לא חדלה מהיות שגיאה

תוספת מקורות ומקבילות לאמרות אחד העם

עמ' 228 : „אדם כי יולד באורווה, לא יהיה בגלל זה לסוס“ —
א"ה מביאו כמשל אנגלי. והשווה להלן, ראש עמ' 264.

שם : „האדם אינו נקי ממגרעות וחטאים“ —
כבר אמר שלמה המלך בתפילתו (מ"א ח, מו ; דה"ב
ו, לו) : אין אדם אשר לא יחטא.

עמ' 299 : „אוי לנו ביום רעה ואוי לנו ביום טובה“ —
עיין קהלת ז, יד : ביום טובה היה בטוב, וביום
רעה ראה.

שם : „אין רע בלא לקח טוב. — ע"ד אין טוב שאין בו
רע (תנחומא כי תבוא)“ —

א"ה כותב : „אין רע בלא טוב, כלומר, בלא לקח
טוב“. וכוונתו לפתגם השגור בנוסח זה, אבל לא נמצא
במקורות. ברם ר' אברהם סבע (צרור המור, חיי שרה)
מביא משל הדיוט : „אין רע שאין בו טוב“ (עיין לשוננו
לעם, קונטרס קטז-קיז, עמ' 100). ואילו הפתגם המקביל „אין
טוב שאין בו רע“ אין לו זכר בתנחומא כי תבוא. ומקור
הטעות הוא הימאן (עמ' 42ב), שציין : „תנחומא במבוא ט.“
— ונגררו אחריו : לרינמן (אספי צבי, עמ' 143ב) וסבר
(מכלול המאמרים והפתגמים, כרך א, עמ' 95ב) — שהעתיקו
מהימאן בלי לבדוק אחריו ! וגם יצחק אבינרי כותב (מצודה,
ג"ד [תש"ה], עמ' 246 : „אין טוב שאין בו רע“ נמצא

במבוא למדרש תנחומא, ט', אבל, אין רע שאין בן טוב'
לא מצאתי בספרי חז"ל!

אבל האמת היא, שלא התכוון הימאן אלא לדברי
הרמב"ם (המובאים במבואו של באבער לתנחומא דף ט ע"א)
על חיי העולם הבא — שהם "החיים שאין עמהם מוות,
והטובה שאין עמהם רעה". ועיין ר' יצחק אבוהב, מגורת המאור,
הקדמה (מהדורת פריס-חורב — קצנלנבוגן, עמ' 19): "אין טוב
בעולם הזה, שלא יהא בו רע".

עמ' 230: "מה שלא צלחה אלף פעמים, תצלח בפעם האלף

ואחת". —

השווה את המשל הספרדי: "אשר לא יקרה באלף שנים,
יקרה באחת הדקות" (רשומות ה, עמ' 328, סי' 48). ראה גם
ספר המידות מאת שלמה רובין, כז, ח: "יש רגע מסולא מאלף
ימים, ומה שיעשה יום לא תעשינה רבבות שנים". ועיין חגיגה
ט ע"ב: "ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו
מאה ואחד".

עמ' 232: "גדול כוחה של שנאה לעוור את העיניים ולעוות

את הישרה". —

השווה שירת ישראל, לר' משה אבן עזרא, עמ' קלח:
"השנאה מעוותת את העיניים מראות יתרונות".

שם: גזירה היא מלפני הטבע שאיש את רעהו יבלע חיים,

ואין לכם רשות להרהר אחריה". —

על פי רש"י, במדבר יט, ב: "גזירה היא מלפני,

אין לך רשות להרהר אחריה".

שם: "מום שבו נזמה לאדם כשערה, ושבחרו — כהר. —

על פי : שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים (פסחים ה) ;
כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו (תוס' נגעים א) —
עיין סוכה נב ע"א : „לעתיד לבוא מביאו הקב"ה
ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים ובפני הרשעים ; צדיקים
נדמה להם כהר גבוה, ורשעים נדמה להם כחוט השׁערה“.
הדרשה התלמודית „שלך אי אתה רואה, אבל אתה
רואה של אחרים“ נאמרה במקורה לענין חמץ בפסח, אולם
כבר השתמש בה ר' יהודה אלחרזי (תחכמוני, יח, מהד'
טופורובסקי, עמ' 193) במובנה החידודי : מומים שלך אינך
רואה, אבל אתה רואה מומי חברך ! ולענין „כל הנגעים“
(משנה נגעים ב, ה) — ראה הערתי ב„לשוננו לעם“, קונטרס
קטז-קיו, עמ' 100.

עמ' 236 : „אנשים, חפצים ומעשים נוצצים ונובלים, והאמת
לעולם עומדת“ —

השווה עירובין נד ע"א : „בני האדם דומים לעשבי
השדה : הללו נוצצין והללו נובלין“ [ועיין בן-סירא יד,
יט — כא] ; בן-סירא, תרגום פרענקיל, מ, יא : „ואמת לעולם
עומדת“. ועקיבא גולנפול (לקסיקון הפולקלור העברי, קאונס,
תרצ"ז, עמ' 3, הערה 1) מביא בשם היינה : „דור הולך ודור
בא, והאמת לעולם עומדת“. ראה גם להלן, עמ' 239.

שם : „טובה מידת הרחמים רק בהשתתפה למידת הדין“ ;

עמ' 237 : „מידת הדין קודמת למידת הרחמים“ —

שני המאמרים מיוסדים על דברי רש"י, בראשית א, א :
„שבתחילה עלה במחשבה לבראתו במידת הדין, ראה שאין
העולם מתקיים — הקדים מידת רחמים ושיתפה למידת הדין“.

עמ' 239 : "דור הולך ודור בא, והמחלוקת לעולם עומדת". —
השווה למעלה, עמ' 236. וארשום כאן עוד שלושה
"פסוקים" כאלה : א) "דור הולך ודור בא, והחנופה לעולם
עומדת!" (שמואל שייג, ספרי שעשועים, קראקא, 1896,
חוברת ב, עמ' 66); ב) "דור הולך ודור בא, והרמיה לעולם
עומדת!" (מ"מ מנוסביץ, משלי הזמן, ניו-יורק, תרפ"ה,
עמ' 5); ג) "דור הולך ודור בא, והתקוה לעולם עומדת!"
(עגנון, והיה העקוב למישור, ברלין, 1919, עמ' כ, בשם
"המליץ שילר").

עמ' 240 : "נשתנו העתים, ונשתנו בני האדם". —
השווה את הפתגם הלטיני : "הזמנים משתנים, ובתוכם
נשתנה גם אנו" (אלקושי, אוצר פתגמים וניבים לטיניים,
תל-אביב, 1959, מס' 1545). ודוד כהנא (האסיף, ד [תרמ"ח],
משלי-עם, סי' עח) רושם : "הזמנים משתנים ואנו עמהם —
מובא בכמה מקומות".

עמ' 242 : "אין אדם שליט ברוחו לכוף אותו על האמונה". —
על פי קהלת, ח, ח : אין אדם שליט ברוח לכלוא
את הרוח.

עמ' 243 : "יש עניינים קדושים, אשר בגשתו אליהם עליו
לשול געליו מעל רגליו". —
על פי שמות ג, ה (ובשינויים קלים : יהושע ה, טו) :
של געליך מעל רגליך, כי המקום אשר אתה עומד עליו
אדמת קדש הוא.

שם : "מדרך בעלי תשובה לנטות אל הקצה האחרון כדי
להשכיח מעשיהם הראשונים". —

עיינ רמב"ם, הלכות תשובה, פ"ב ה"ד: "מדרכי התשובה: להיות שב... ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו". עיינ גם הלכות דעות, פ"ב ה"ב; שמונה פרקים, פרק ד. עמ' 244: "מי שחטא באמת, הרי שערי תשובה לא ננעלו". — עיינ מדרש תהלים סה, ד: "שערי תפילה — פעמים פתוחים ופעמים נעולים, אבל שערי תשובה אינן ננעלין לעולם".

שם: "תושיע ידכם לכם, ויושיעכם אלוהים". — כן מתרגם א"ה את המשל הגרמני, אשר פינסקר יחתום בו את האבטואמנציפציה שלו. ולפניו תרגם כן יל"ג את הפתגם הצרפתי, שהקדים להרפונטיין למשל "העגלה הטובעת בבויץ" (vi, 18): "תושיע לך ידך / ואלוהים יושיעך!" (משלי יהודה, ספר ג, משל טו).

עמ' 245: "האדם הוא בריה חברתית. — הרמב"ם במו"נ כותב: האדם מדיני מטבעו". —

לשון הרמב"ם (ח"ב, ראש פרק מ): "כבר התבאר תכלית הביאור, שהאדם — מדיני בטבע". ובמקום אחר (ח"ג, פרק כז) הוא כותב: "כמו שנודע כבר, שהאדם — מדיני בטבע". והרי זה פתגמו של אריסטו בספר המידות (ט, ט): "האדם הוא מטבעו חיה חברתית".

שם: "היום ישפילוך עד לעפר, ומחר ירימוך עד לשמים". — השווה מגילה טז ע"א: "אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים; כשהן יורדין — יורדין עד עפר, וכשהן עולין — עולין עד לכוכבים".

עמ' 246: "אין הולכים למות, אלא הולכים ומתים יום יום". —

א"ה מביאו בשם סנקה. ומשלים דומים נרשמו אצל
דוידזון, אוצר המשלים והפתגמים, ירושלים, תשי"ז, עמ'
75, מס' 1174.

עמ' 247 : „אוי לספרותנו”. —

לשון א"ה במילואו הוא : „כך הם הקוראים לפי
דעתם של הסופרים. אם כך הם באמת — אוי לה לספרותנו
מקוראיה, ואם לא — אוי לה מסופריה; בין כך ובין כך —
אוי לה”. והשווה אסתר רבה ז, י : „נפלה כיפה על קידרא
— ווי לקידרא, נפלה קידרא על כיפה — ווי לקידרא;
בין כך ובין כך — ווי לקידרא”.

שם : „אם אין לשון, אין דעה”. —

ב„מכלול המאמרים והפתגמים” מאת הרב משה סבר
(כרך א, ירושלים, תשכ"א, עמ' 171ב) מובא פתגם זה
כ„שגור בפי [ה]עם”!

שם : „בשעת חירום אין לבם של בני אדם פנוי לדברי

הלכה”. —

עיינן סופרים טו, ד (לפי נוסח הגר"א) : „לשעבר
כשהיתה הפרוטה מצויה — היתה נפש אדם מתאוה לשמוע
דבר הלכה, עכשיו שאין הפרוטה מצויה — נפש האדם
מתאוה לשמוע דבר אגדה”.

עמ' 249 : „אין מניחים יסוד במגדל הפורח באוויר”. —

המליצה „במגדל הפורח באוויר” מקורה בתלמוד
(חגיגה טו ע"ב; סנהדרין קו ע"ב), עיינן שם.

עמ' 250 : „ברבות הימים העיקר נשכח והעבודה כשהיא

לעצמה נעשית עיקר”. —

השווה קהלת ב, טז: בשכבר הימים הבאים הכל

נשכה.

שם: „ההתחלה היא חצי הכול“.

הרי זה פתגם יווני שכבר הובא אצל אפלטון. ואילו אריסטו מוסיף ואומר: „מוסכם, שההתחלה — יותר ממחצית הכול“. ראה אלקושי, 530; לשוננו לעם, קונטרס קטז-קיו, סוף עמ' 104.

עמ' 251: „טוב שלא נתחיל משנתחיל ולא נגמור“.

במוסרי הפילוסופים (שער ב, פרק יב, סי' 17): „ואל תתחיל דבר אשר לא תוכל להשלימו“. והראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם (הלכות תשובה, פ"ה ה"ה) אומר: „לא נהג זה המחבר מנהג החכמים: שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו“.

שם: „יכולתם קטנה מרצונם“.

עיין חולין ז ע"ב: „יש רוצה ואין לו“.

עמ' 252: „לפי שקיווה יותר מכבדי כוחו, לכן חדל לעשות

גם מה שבכוחו“.

בדומה לזה כותב שד"ל לצונץ: „מהר החישה מעשיך, כי אמנם אם תחיה אלף שנים פעמיים — תמיד תמצא פיוטים ופייטנים חדשים; ובקשת היותר-טוב תמנע רבים מעשות הטוב“ (איגרות שד"ל, עמ' 649).

עמ' 253: „נקל לסתור מלבנות“.

ב„מכלול“ (כרך ג, ירושלים, תשכ"ב, עמ' 1480א)

מובא פתגם זה כשגור „בפי [ה]עם“!

שם: „פעולה מבוהלת אינה ראויה לשבח, אפילו אם עמד

לה המזל והצלחה“.

השווה להלן, סוף עמ' 264.

שם: "האבות מנחילים לבניהם את תכונותיהם המוסריות". —
השווה מבחר הפנינים א, כג: "לא הנחילו האבות
לבנים דבר שהוא חשוב מן החכמה"; שעשועים, זבארה,
עמ' 138: "כאשר ידמו הבנים אל אבותם / באיבריהם
וצורתם / כן ידמו אליהם בטבעיהם ומידותיהם"; שער
השמים (מובא שם בהערה 3): "ועל הרוב הוולדות דומים
לאביהם ולאמותם בצורתם ובתכונת נפשם ומידותיהם".

עמ' 254: "אדון באדון נתחלף, אבל העבד נשאר עבד". —
השווה סנהדרין קט סוף ע"ב: "אי מר רבה — את
תלמידא, ואי מר רבה — את תלמידא!" פירש רש"י: "אם
ינצח משה — מכל מקום אתה (און בן פלת) תלמיד, ואם
קורח מנצח — אתה תלמיד!".

שם: "אי אפשר לעבוד שני אדונים כאחד; איך אפשר לעבוד
שני אדונים המתגרים זה בזה?" —

עיין דוידזון, עמ' 12, סי' 126. ומקורו במתיא ו, 24:
"לא יוכל איש לעבוד אדונים שניים"; ובלוקס טז, 13: "איך
עבד אשר יוכל לעבוד שני אדונים".

עמ' 257: "כל דבר יש לו סוף". —
השווה תהלים קיט, צו: "לכל תכלה ראיתי קץ";
תנחומא-באבער, מקץ, א: "כל דבר ודבר שהוא בא לאדם,
אפילו הייסורין, יש להם קץ".

עמ' 258: "העני עשיר בהמצאות". —
בדומה לזה אומרים באידיש: "די נויט שארפט דעם
שכל" (בערנשטיין, 2532).

שם : „כל מי שנצרך לכספם (של הנדיבים) נצרך גם לתבונתם

והנהגתם.“ —

באידיש אומרים : „ווער ס'האָט די מאה / דער האָט

די דעה“ נוסח אחר : „אז עס קומען די מאות / קומען די

דעות“ (בערנשטיין, 2094). או : „אז מען האָט די מטבע /

האָט מען די דעה“ (שם, 2237).

עמ' 260 : „הנפש אחת היא, אבל יש לה פעולות רבות

חלוקות.“ —

א"ה מצטט כאן את הרמב"ם (שמונה פרקים, ראש

פ"א) : „דע, שנפש האדם אחת; ויש לה פעולות רבות

חלוקות.“

שם : „הרוח זקוק לגוף, שיהיה כלי למעשיהו.“ —

השווה „הגוף-כלי לנפש“ (דוידזון, עמ' 81, מס' 1274).

שם : „נפש כל בשר היא צורתו.“ —

אין זו אלא הבאה מילולית מהרמב"ם, יסודי התורה,

פ"ד ראש ה"ח!

עמ' 261 : „העין רואה והלב חומד, רק הדלת סגורה.“ —

לשון רש"י, במדבר טו, לט : „העין רואה, והלב חומד“.

עמ' 262 : „אי אפשר לשבור את החבית ולשמור יינה.“ —

על פי בבא בתרא טז ע"א : „קשה צערו של שטן

יותר משל איוב, משל לעבד שאמר לו רבו : שבור חבית ושמור

את יינה!“

עמ' 264 : „לא הלירה באורווה היא שעושה את הסוס.“ —

השווה למעלה, ראש עמ' 228.

שם : שגיאה שהצליחה — לא חדלה מהיות שגיאה.“ —

באידיש: „אז אַ נאַרישקייט געראַט אפילו אַמאַל, איז
עס פאַרט א נאַרישקייט“ (בערנשטיין, 2508). ונוסח-סאַנץ:
„א שטות ס'געלונגט איז אויך א שטות“ (רפאל מאהלער,
יידישע שפראך, IV [1944], עמ' 79, מס' 2). השווה גם לעיל,
עמ' 253.

לחברי האקדמיה ללשון העברית
ולעובדיה

לסופרי „לשוננו לעם”
ולקוראיו

ברכת

שנה טובה

מערכת „לשוננו לעם”

קונטרס זה הוא האחרון במחזור י"ג. החותמים מתבקשים לחדש את
חתימתם למחזור י"ד (תשכ"ג).